

Canvis polítics i noves perspectives culturals a Menorca

Jaume MASCARÓ

President del Consell Científic de l'Institut Menorquí d'Estudis i vocal de l'Institut Ramon Muntaner

1. Noves perspectives culturals en el context de canvis polítics

Com a introducció a una possible resposta, voldria fer una parell de reflexions prèvies molt breus, però que ja són una forma de resposta. És evident que des de fa uns mesos a Menorca, i en general a les Illes, com també al País Valencià, hem començat a fer un alè, hem començat a respirar d'una altra manera i a nedar d'una altra manera. Això ens obligava a plantejar-nos algunes coses prèvies: la cultura es fa millor a la contra? És a dir, contra Franco lluitàvem millor? Contra Espanya patim millor? O contra el PP resistim millor? Crec que són preguntes evidentment retòriques, però que són importants perquè moltes vegades un té la impressió, mirant cap a enrere, que a les èpoques de resistència, a les èpoques de lluita, hi ha més mobilització de la gent i que la mobilització és més fàcil perquè hi ha una simplificació d'objectius i una simplificació conceptual que concentra els objectius culturals i els objectius d'activitat en uns temes molt concrets, molt específics i que fa que tinguem la impressió de què la nostra resistència, la nostra activitat, té un plus de sentit, que és el de canviar una situació, de modificar-la. És a dir, és probable que aquesta capacitat de mobilització, de generar suports més amplis, estigui relacionat amb el fet que l'acció "a la contra" sol implicar objectius de tipus negatiu, "No a...", que representen formes de simplificació mental i social, que fa que s'expressin en l'ús d'eslògans i esquematismes que hi permeten més fàcilment l'adhesió i produeixen la impressió que la nostra activitat cultural és més intensa.

En el moment en què es produeix un canvi com el que acabam de viure noltros a Menorca, a mi i a tots els que hem estat i estem ficats molt intensament en aquests temes d'acció cultural, crec que la situació ens obliga a pensar si no

hem de corregir de qualche manera la perspectiva. És a dir, la cultura no es pot fer des de la simplificació, la cultura implica en primer lloc un ús de matisos, un ús de variables de coneixement. I per això, construir a la contra és més fàcil; en canvi, construir en positiu sempre és més difícil.

En aquests moments, probablement, la primera variable, el primer canvi que un s'ha de plantejar amb el que ha representat el canvi polític d'aquests mesos és que hem d'intensificar la idea i la proposta que en aquests moments no es tracta tant de commoure per generar l'activitat com de convèncer per generar una realitat cultural i un fet cultural més estable i una dinàmica política i social d'un altre tipus.

Aquesta seria, de manera ràpida, la primera reflexió, és a dir, el canvi implica com a primer repte, doncs, no jugar a la contra sinó haver de canviar la perspectiva i moltes vegades la dinàmica de la resistència.

Un segon aspecte que és típic dels canvis polítics en els quals ens hem mogut és que aquests canvis solen representar una, per dir-ho d'alguna manera, descapitalització dels moviments culturals i dels moviments associatius de les organitzacions de base. Ho dic perquè això en aquests moments és una primera evidència que nosaltres tenim i, per tant, a l'hora d'analitzar reptes, és una primera constatació d'una situació. En aquests moments, en el nou govern insular de Menorca, com en el conjunt de les Balears, probablement, jo diria que un percentatge important dels membres que participen en el govern provenen de les nostres associacions: la Maïte Salord, actual presidenta del Consell Insular de Menorca, és membre de l'IME -Institut Menorquí d'Estudis-, així com el director general de Medi Ambient; en canvi, curiosament, no n'és el Conseller de Cultura, tot i que, en qualsevol cas, hi està molt a prop. Així doncs, bona part dels càrrecs més operatius del nou govern provenen de l'àmbit de les nostres associacions i a vegades de les seccions corresponents, tant aquí com a Mallorca. Això què vol dir? Que és típic, històricament, que en el moment en què hi ha canvis polítics que impliquen un canvi de signe o d'orientació ideològica es puguin produir fenòmens de descapitalització. Aquests fenòmens de descapitalització, de decapitació si es vol dir, fan que moltes vegades l'activitat cultural passi de ser una activitat organitzada des de baix, des de la base, des de la resistència, a ser una activitat que fàcilment podria reclamar-se com a instrument del poder, perquè el poder és més simpàtic, és més a prop i som més amics, és a dir, ara tenim molts amics al poder i podríem caure en l'error de creure que això ho podem aprofitar per als nous reptes, per tenir més diners, per exemple. I segon, i aquest és un tema que em preocupa més, des del punt de vista de l'activitat podríem caure en l'error de fer que la nostra activitat, en tant que està molt lligada amb gent que ara participa en el poder, acabi essent una activitat més conjuntural que més de fons, és a dir, que podria venir molt determinada

per matisos diguem-ne electoralistes o d'interès polític conjuntural o, el que ve a ser el mateix, acceptar ser utilitzats pels que ara governen amb la perspectiva no tant d'una activitat cultural de fons com d'una conjuntura política.

La idea, per tant, del primer repte que noltros mos hem plantejat i hi hem reflexionat, almenys és un tema que a mi em preocupa, és com evitar aquestes dues qüestions, és a dir, com evitar la simplificació derivada d'un treball de resistència i com no caure en el conjuntalisme i en l'immediatisme en un moment en què hi ha possibilitats de més cooperació.

2. Implicació del nou context sociopolític

Abans de respondre directament al tema plantejat, voldria recollir i formular una idea que em sembla fonamental en les reflexions que ara estem elaborant a Menorca, sobretot, però que tal vegada també podria referir-se al conjunt de les Balears. Voldria subratllar el que s'ha dit fa un moment que la cultura ha de sortir de la seva closca. "Obriu la cultura a la societat", deia en Ramon Arnabat fa un moment. Jo, personalment, en tant que actual president del Consell Científic de l'IME, parteixo d'una concepció de cultura que m'esforço per fer entendre als altres. Primer, la cultura, crec jo, no és el conjunt del que fem, ni tant sols el conjunt de les indústries, associacions, grups, que ens organitzem per publicar llibres, fer conferències, concerts, actuacions artístiques, etc. Jo crec que la cultura no és això. Això és només una cara, un conjunt d'artefactes materials i mentals que interroguen la gent, que li plantegen qüestions i dibuixen maneres de viure la realitat. Les activitats anomenades culturals no són la cultura, són només, crec jo, interpel·lacions, propostes que només esdevenen cultura real en la mesura que la gent se n'apropia i ho incorpora a la seva *manera de pensar, sentir i actuar*, que és, per altra banda, la definició que els que ens dediquem en l'àmbit acadèmic de l'antropologia solem utilitzar per definir cultura: *una manera de pensar, de sentir i d'actuar pròpia d'una comunitat humana*. La cultura, en tant que forma de vida, en tant que és allò de què la gent s'apropia i incorpora a la seva vida, és la resposta a aquestes interpel·lacions, que habitualment solem anomenar activitats culturals. Per això és que la cultura, en sentit fort, és allò que defineix una comunitat i defineix un poble.

Per tant, si ho entenguéssim d'aquesta manera, podríem també rebatre alguns malentesos. Per exemple, a vegades, a Menorca, l'IME ha estat acusat de fer cultura elitista i de no practicar o de no tenir en compte elements de cultura popular. Jo crec que aquesta distinció entre cultura elitista i cultura popular és falsa des del punt de vista de la cultura entesa com a forma de vida. L'elitisme seria, entès d'aquesta manera, només el dispositiu d'una pregunta mal feta, d'una pregunta que no s'entén i que, per tant, sovint no pot tenir una resposta.

És a dir, la gent no té possibilitat d'apropriar-se'n, d'incorporar-ho a la seva forma de vida. Aquesta idea de cultura és per a mi important. Jo he treballat en l'àmbit acadèmic de la filosofia i de l'antropologia i per això m'importa molt subratllar la idea que el que fem no és *Cultura*, sinó que la nostra activitat que anomenem cultural és, simplement, una interpel·lació, una interrogació dirigida a la gent, que esdevé *cultura* en la mesura en què la gent se n'apropia.

Fins aquí el discurs previ, i demano disculpes pel to "filosofant" del que acabo de dir, però això és important per respondre la qüestió de com, en aquests moments, afrontem la nova situació a Menorca. Responent d'una manera ràpida, podria dir que nosaltres afrontem la situació amb un somriure relaxat. Hem passat d'una etapa difícil, de subsistència, a creure que ara podem iniciar un nou període, en el qual domina la idea de poder engegar un programa de llarg abast. A una tertúlia, celebrada aquest estiu i organitzada per la Secció de Ciències Socials de l'IME, sobre el futur de la societat menorquina, va sortir la idea de la necessitat d'un nou *pla estratègic per a Menorca*, per al conjunt de l'illa, lligat a l'elaboració d'un programa ampli sobre Menorca Reserva de Biosfera. Dins d'aquest marc, en el debat de la tertúlia d'aquest estiu, va sortir la idea que era necessari un pla estratègic que resolgués un problema de fons que nosaltres tenim i que és la confrontació entre una concepció desenvolupista, que aposta pel creixement econòmic, encara que sigui a costa del patrimoni natural, enfront dels que aposten per alguna forma de conservacionisme, en la perspectiva del desenvolupament sostenible. Ateses les implicacions ideològiques i polítiques de la confrontació, tothom va suggerir que l'IME podria ser un instrument important per a l'elaboració d'aquesta estratègia. Nosaltres vam assumir públicament aquest repte i és probablement l'element central que tenim engegat en aquests moments. Hem proposat al Consell Insular de Menorca elaborar i dirigir conjuntament un pla estratègic per a Menorca en tots els seus àmbits. És clar, per tant, que l'activitat nostra no és "cultural" en el sentit convencional, com d'activitats d'edició o de conferències o, fins i tot, de recerca, tot i que aquests activitats segueixen sent una part important del que fem.

Aquest projecte ja ha quallat, ja ho puc dir i és gairebé una primícia, ja que el Consell Insular de Menorca ha acceptat també el repte: ha nomenat quatre persones, dos consellers i dos directors generals del govern actual, i ens ha demanat que l'IME proposés quatre persones més que també han estat aprovades. Aquesta comissió de Pla Estratègic ha d'elaborar un pla que inclogui com a eix principal una proposta de desenvolupament de Menorca com a Reserva de Biosfera, és a dir, unes directrius generals que serveixin d'orientació per a totes les lleis i normes que s'han d'elaborar en els propers anys. Aquesta comissió es reunirà per primera vegada la setmana que ve. És, per tant, una cosa que està engegada i que considerem com a molt important.

Ara bé, aquest projecte es vol estructurar en tres nivells, que no són necessàriament seqüencials en el temps, sinó que són conceptuals, tot i que tenen també unes implicacions de seqüència temporal. Els tres conceptes són: *Coneixement*, *Sensibilització*, *Acció*, és a dir, recerca, divulgació i programes concrets d'actuació en tots els àmbits. Ara bé, al darrere o per sota d'això hi ha un objectiu estratègic, perquè una estratègia és sobretot un objectiu a llarg termini i aquest objectiu estratègic consisteix en resoldre la gran esclatxa històrica que té Menorca i que, per extensió, probablement també tenen altres àmbits territorials.

Aquesta esclatxa és, com ja he dit, la que separa aquella gent que entén un pla estratègic i Menorca Reserva de Biosfera com una exigència de preservació, de conservació, d'evitar la degradació del territori i la degradació de tot allò que representa aquest territori, des de la botànica, la fauna i les pràctiques culturals, la història, la cultura pròpia. Per tant, el sector que veu la perspectiva estratègica centrada en la conservació, la veu sovint lligada al fet que l'objectiu de l'activitat política i cultural ha de ser el menorquí mateix, la pròpia població. De l'altra banda, hi ha una part important de la població que entén que l'objectiu ha de ser o és el benestar de la gent, i per tant el desenvolupament econòmic. Ho dic en el sentit positiu, perquè aquesta perspectiva, que sovint ha defensat el PP, reivindica el benestar de la gent posant l'èmfasi en què Menorca Reserva de Biosfera, la conservació, etc., són rètols útils com a marques comercials que permeten vendre Menorca millor i per tant obtenir més recursos.

A darrere d'això hi ha un substrat ideològic més profund: la gent que veu Menorca Reserva de Biosfera des del punt de vista diguem-ne conservacionista, sovint pensa en termes d'història local, en termes d'identitat pròpia. En canvi, la gent que pensa en el tema econòmic – benestar, i per tant emmarca la Reserva de Biosfera en un desenvolupament estratègic orientat a l'expansió, a la comercialització, a la indústria cultural, per dir-ho d'alguna manera, ho entén mirant-s'ho sobretot en la perspectiva exterior, en la mirada exterior. Pensa més en el turista que en l'element cultural interior, el qual, en tot cas, és un element sobreafegit.

Una mostra d'això és, per exemple, que en aquests quatre anys passats l'activitat central de la Conselleria de Cultura ha estat promoure la declaració de la *cultura talaiòtica* Patrimoni Mundial per la UNESCO. Aquesta és una proposta que hem assumit tots com a important, però al darrere de l'enfocament oficial hi havia un altre aspecte a tenir en compte: la creença que això era una manera de promoure l'activitat turística que faria venir més turistes, és a dir, una manera de vendre patrimoni cultural. Per contra, posar la primacia en el patrimoni cultural talaiòtic, des d'aquesta perspectiva ideològica, no desplegava de forma suficient l'educació local, però sobretot posava l'accent del *patrimoni* allà a la prehistòria, i així amagava i camuflava tots els elements d'identitat que són posteriors com són la llengua, la pròpia cultura local actual, etc.

Suturar aquesta escletxa entre mirada exterior i mirada interior, entre conservacionisme i promoció econòmica cultural, això és el que el Pla estratègic té com a objectiu central. I això no és fàcil; per això, al costat de la recerca, nosaltres volem posar l'accent sobretot en la segona etapa, que és la divulgació.

3. Intervenció

Fins ara, a l'IME tenim dos línies de recerca habituals: una de basada en la concessió anual de beques de recerca estricta, a més de ben dotades, que van fornint un patrimoni de recerques de les quals en podem treure molta informació que necessitem per a futurs plans estratègics. L'altra és regular i la desenvolupa l'OBSAM –Observatori Socio Ambiental-, que actualment té tres tècnics superiors que fan recerca sobretot relacionada amb l'àmbit del medi ambient, però també amb àmbits socials, econòmics i educatius, etc. A vegades, saber aprofitar això en la línia de crear coneixement útil no és senzill i sovint pot quedar dispers i poc aprofitat. A vegades, petits estudis poden tenir valors prou interessants més enllà de les pretensions de les recerques. Posaré dos exemples que són, fins i tot, divertits.

L'OBSAM va fer fa dos estius un petit estudi, a partir de becaris, on demostrava que tota persona que visita una platja s'emportava, fins i tot si es netejava quan en sortia, trenta grams de sorra. Això volia dir que al final de cada estiu, considerant els milers de visitants, havien desaparegut de les platges de Menorca tones de sorra. Això és una anècdota, però això surt al diari i té una repercussió social important, accentua el debat entre la necessitat de conservar i la possibilitat de limitar l'accés a algunes platges. Això, a la vegada, es relaciona amb una altra activitat, investigada en una beca finançada per l'IME, que explica com funcionen les praderes de posidònia a la Mediterrània, un patrimoni biològic fonamental per a la regeneració de la sorra, i això té a veure amb els iots que fondegen a prop de les platges, que cada vegada que tiren l'àncora s'emporten un metre quadrat de posidònia. Plantejar propostes globals a partir de detalls com aquest de la sorra i els visitants a la platja, relacionant-ho amb la recerca botànica i les necessitats de conservació global, són vies que cal potenciar per resoldre aquesta mena d'escissió habitual entre conservacionisme i desenvolupament. Això, el PP aquests anys sovint ho ha expressat d'una forma que m'atreviria a considerar d'esquizoide, plantejant, per exemple, el debat històric sobre la llengua de manera que s'escindeix el que és unitari i global en particular, tot promovent la separació entre *menorquí* i *català*, utilitzant la llengua contra la llengua, generant formes d'autoodi cultural o simplement afavorint la ignorància com el d'aquella senyora que escrivia al diari dient que el menorquí ja existia a Menorca quan els catalans van arribar a l'illa.

4. Col·laboració interterritorial

Ara, tot i la nova situació política a Menorca i a Balears, la direcció actual d'IB3, que suposo que canviarà aviat, s'ha oposat a recuperar els canals catalans de TV3, amb l'argument de què fan competència deslleial. Això és absurd. Les raons reals probablement són de base política, però l'argument de la competència és acceptada per part de la població. L'única manera és establir una plena correspondència de la recepció del senyal de TV3, no del TV3.cat que ara es rep, i la difusió a Catalunya d'IB3. Per moltes raons, incloses les de mercat, només una plena correspondència de la recepció de senyal té sentit.

Si no hi ha correspondència real, i el mateix passa amb el País Valencià, no hem guanyat res. Ara que hem canviat els polítics podem dir que volem que els repetidors de TV3 tornin a funcionar, però si a Catalunya no hi ha la correspondència real del mateix no hem guanyat res. No es poden crear uns espais comuns si no hi ha intercanvi.